

lamit jelentenie, s ez mi lehetne egyéb, mint láda. Ez világos, mint a napfény.

A próféta-valaki aztán e nyelvmysteriumot eladja egy másik valakinek, Kertész urnak a szervitáten, a ki karácsonyi és új évi ajándékokul egyebek közt most már csakugyan utazó *öndöket* s *fa-öndöket* ajánlgat a művelt magyar közönségnek. Nagy szerencse különben Kertész úrra nézve, hogy a „leder“ magyarul éppen *bőr*-nek hangzik, mert ha történetesen *bór* lett volna, akkor most a mindennemű *öndök* helyett *ondokat* kellene ajánlgatnia, s így aligha összekocczanásba nem keverednék az orvos urakkal, hogy szókat idegenít el tőlünk, melyek isten és ember előtt az ő sajátjaik. — Az *önd* fölfedezése óta most már következőszerűleg várjuk, várnunk kell az *ancs*, *dúr*, s egyéb ily nemű új szókat is. Nem tudjuk Kertész úr árúl-e *bakancsokat*, de ha árúl, úgy elkészülhetünk rá, hogy nemsokára vörös betűs szavak fogják hirdetni, hogy a szervita-téren legújabb divatú, minden nemű *ancsok*, névszerint báli, úri, férfi, nő s gyermek*ancsok* kaphatók. S ha tán egykor háromszínű *dúr*-okra (macskákra) is szándéka leend jutalmat tűzni ki, el ne feledje világosan kijelenteni, hogy *kan dúr* legyen-e az, vagy pedig *nőstény dúr*.

IDEGEN CSEMETEK.

Boszorkánylövet. Így fordították tavál némely lapjaink a német „hexenschuss“-t. Érdekes egy példa annyiban, hogy a német szó maga is alighanem ferdítésen alapszik. Első része nyilván *hechse* volt (latin *coxa*), mi csipő-t jelent. (Geiger: Ursprung u. entwicklung der menschl. sprache und vernunft. I. 449. lap). Hexenschuss tehát tulajdonképen a magyar „oldalnyilallás“-nak felel meg. A nyilallás-féle betegséget *szegezés*-nek is mondja az erdélyi magyar *).

Fekszik. „Érdekünkben fekszik“, es liegt in unserem interesse. Magyar észjárás szerint: „érdekünkben áll.“

Felmegy es geht auf-féle értelemben germanismus. A tősgyökeres nyelvben éppen az elfogyás ellenkezőjét jelenti, péld. „A régi adósság annyira felmegy, hogy végre el sem éred.“

Balla gi, Példab. 62.

*) Gyulai Pál értesítése szerint az erdélyi nyelv *farzsába*-nak is nevezi a *hechschuss*-féle betegséget. E szóról a „Tájszótár“-ban ez áll: „*Farsába*: fardagály. (Székely szó.) *Farzsibbadása* a lónak. (Székely szó. Szathmár vidéki szó.)

A szerk.

A magyar azt mondja, hogy „elfogy“, sőt így is „felfogy.“
L. Nyelvt. Közl. III. 12. lap.

Ide. Sokan hibásnak tartják az effélét: „i d e fent“, „o d a bent“ stb. Szerintük „i t t fent“, „o t t bent“ használandó. — „ide fent“ stb. semmi kifogást sem szenved: tősgyökeres magyar kifejezés (l. Tan. Lapok 1864. 172. s. köv. lap). Irányjelentő ige mellett nyugvásjelentő kiegészítés, és viszont nyugvásjelentő ige mellett mozgásjelentő kiegészítés a magyarban ép oly gyakori, mint a görögben, latinban s egyéb nyelvekben V. ö. N. Szótárb. alá. „ide alá“, s „oda alá“ c kérdésre hol? Régi példát mutat a Nádor-codex V. ö. Magy. Nyelvészet VI. 209. lap. — Ilyen használatú „nálunk“ „hozzánk“ helyett Szabolcsban, Hevesben, a Kunságban és a székelyeknél. V. ö. Vadrózsák I. 355. és 510. — E használatot onnan kell magyarázni, hogy a nyelv az ige által kifejezett cselekvés e r e d m é n y é t előlegveszi (anticipálja), s viszont az „oda-van“ (er ist abwesend)-félében a nyugvást megelőző mozgást, t. i. az odamenetelt is jelöli. V. ö. „ki van“.

Járdataposó. A német „pflastertreter“ másolata. Ne felejtjük el miatta jellemző magyar kifejezésünket: „rója az utcát“ V. ö. Borsszem Jankó 1868. 378. lap.

R ó j a Boris divatos pompában egész nap a z u t c z á t.

Ámde az utca viszont rója meg érte Borist.

Kinéz. Többé ki nem írtható germanismus. Annyira meghonosodott, hogy még közmondásban is találjuk.

Úgy néz ki, mint a sült hal.

B a l l a g i, Példab. 5478.

Úgy néz e t t k i, mint egy szép virágszál.

K r i z a, Vadrózsák I. 396. lap.

Kriza szerint (Vadr. I. 554. lap.) Háromszékben is, Keresztur-fiszekben is igen jól néz ki, jó kinézésű a köznép nyelve, nemcsak a művelteké, pedig ez kocsintásnak (azaz barbarismusnak) látszik. — Nálunk Magyarországon is széltiben dívik, péld. „szüretesen néz ki a keze“ — oly mocskos, mintha szüretelt volna (Fóth táján). Az efféle egybehasonlításoknál nem szabad kifogást tenni ellene, csak azt ne tűrjük, hogy a jó v. r o s z s z í n - b e n v a n félét kiszorítsa helyéből (v. ö. Kazinczy levelei Szentgyörgyihez. 301. lap). — Adoma tanúsága szerint a köznép még oly kevésé ismerte századunk elején a „hogy nézki“-féle kitélt, hogy az egyszerű parasztember ama kérdésre, hogy elveszett tinaja hogy nézett ki, azt válaszolá: „hogy nézett, merre nézett, azt már bizonyosan nem tudom.“

Kivan: es ist aus. Magyarúl: vége van. „Ki van“-nak helyes értelme: es steht heraus, es steht hervor, péld.

Ki van a barát a csuklyából.

Balla gi, Példab. 533.

Ki va gy o n, mint a kutya-ikra a hóból.

Példab. 4299.

Ugyan ki les z ü n k félig a zsákból.

Példab. 8087.

Ki v a n az oldalom, rongyos a dolmányom.

Erdélyi, Népd. I. 198. lap.

Kulesol. Az 1861. évi X megyei föliiratban ilyest lehetett olvasni: „ezekből *kulcsolni* lehet“, aus diesen dingen kann man schlies sen. Mennyire tompa a nyelvérzékünk, mutatja az, hogy hirlapjaink mind észrevétel nélkül közölték.

PONORI THEWREWK EMIL.

HIRLAPIRODALMI BÖNGÉSZET.

A Fővárosi Lapok csodálkozik, hogy programmunkban óta helyett olta-t használtunk; holott úgymond, az olta szónak egészen más jelentménye van.

Ha a Fővárosi Lapok e megjegyzés leírása közben nem szunyókált, úgy bizonyára valamelyik szép nőelőfizetőjéről ábrándozott, a ki szívében tüzet gyújtja, de melyet még eddig ki nem olta; mert hogy ez nála sem ok, bizonyítják az ő hasábjain is többször megfordult vagy megfordulható s csak mutaványúl felhozott következő szók: fe j é k, sz e m é t, fé l s z e g, ü g y e t l e n, f o g a d ó, k a n c s ó k, e r e s z t é k stb. stb. Különben ha a jelentménykülönbség mellett az alakegyezőséggel egyáltalában nincs szándéka kibékülni, ajánljuk mindenek előtt figyelmébe a következő gyanús kifejezések orvoslását: Merész orrgazda. A huszár fene. A komám-asszony ő kelme. Lapos könyvtár. Piroslík a galambom szája. Ó az én férjem rendkívüli udvarló. Ebben az esetben leginkább városunk bírása tevé. Egy kantár talán nem is volna fölösleges. A te sokféle rendkívüli kiadásaidkorra kimondom, hogy ezután csak rendes kiadásaidat veszem számba...

Az Ellenőrben (1871. decz. 27.) ezeket olvassuk: „Távol áll tőlünk, hogy felelőssé tegyük a francia kormányt az esküdtzékek ítéleteiért s örömet hinni akarjuk, hogy arra sem képes, miszerént uralkodják az ily ügyekben biráskodók érzülete fölött.“

Távol áll tőlünk az ángyunk bátyjának mostoha fia; távol áll tőlünk barátunk, midőn a színházban a túlsó oldalon áll; távol van tőlünk Brazília; s végre távol legyen tőlünk az Ellenőr fordítójának több ilyen magyarsága. Ez mind távol áll s távol lehet tőlünk, de az a főttebbi távol áll tőlünk az mindenesetre legtávolabb áll, oly távol, hogy csak hosszú keresés után találhatjuk meg valahol Zanteban vagy Gaetában a Cicero hamvaiból fakadt valamelyik *tantum abest* latin szarkalábok egyikében. Még egyszer ismétljük tehát, a *távol áll tőlünk* távol áll tőlünk; a mi azonban ily esetekben közel áll hozzánk, az ez: nem szándékunk, gondolatunkban v. eszünk ágában sincs, ments' isten, isten őrizz', épen nem v. egyáltalában nem akarjuk. S végül örömet akarjuk hinni, hogy az Ellenőr fordítója már fordítói hivatásánál fogva is valamint erre, úgy a szórendre s a *misserint* (mihez képest, minél fogva, minek következtében) helyes alkalmazására is jövőben valamivel több gondot fordít.

Az „ujdondász“ úr pedig nagyon lekötelezne bennünket, ha felvilágosítana, hogy az a „magas kor“, a melyről a decz. 31-iki számban tesz említést, áll-e s minő atyafiságban azzal a sokat emlegetett „magas idővel“, mely egykor a nemzeti színház deszkáin szerepelt; mert így aligha édes testvére nem lesz annak a „magas háznak“, mely a képviselőház előtt oly gyakran alkalmatlankodik . . .

A Reform decz. 31-iki számában azt mondja, hogy „a hivatalkereső emberiség mindenféle köveket megmozdított (s a kő is, csak Bittó nem megindítható)“. Ezen a, ha nem is egzótikus, de minden esetre cczczenrikus kifejezésen is lehetetlen az embernek nem megindúlnia; kivált ha gondoljuk meg, hogy a Reform is, mely eddig az efféle eksztravaganciáktól eléggé óvta meg magát, ezzel mintegy ünnepélyesen jelentette ki a kerubim zengésű hivatalos nyelv elfogadását. Káj szű teknon!?! kiálthatna fel Császár Kájus Gyula az efféle törődésre . . .

A Delejtűnek 1871-ik évi decz. 23-iki száma szerint „az emberek 4-ik januarsban hálnak meg.“ A negyedik januárus, akár az ujjunkon számítsuk ki, akár valamely csillagászt kérdezzünk meg, 1871. decz. 23-ikán beszélve, semmikép sem eshetik máskorra, mint 1875-re. Micsoda időszámítást követ tehát a Delejtű? Talán „anno Compassi conditi“? . . .

A Pesti Napló fordítóját pedig nem tudjuk eléggé ajánlani a szerkesztő úr figyelmébe. A fiúnak aranyozni való keze van. „Volnék király — —“ stb. A „megkeményített birodalmi

tanács (verstärkter reichsrath) a *tizenegyek* táncza (elfentanz)“ s több efféle kincstárgazdagító fordítások száma ugyanis a P. N. decz. 30-ki esteli lapjában egy újdonat új gyöngyszemmel szaporított: „*alpes nyomás* (alpdrücken)“. Macte puer!

A Pesti Naplónak — ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a többieknek nem, hanem hogy különösen a Pesti Naplónak — már régóta figyelemmel kísérik időkezelését; s egy ízben már majdnem fel akartunk kiáltani Archimedesszel, hogy heuréka, midőn egy újabb szám megint elmosta minden combinatiókat. Kérjük tehát a Naplót, magyarázza meg nekünk, minő elvek szerint alkalmazza ekképen az időket: „Kötelességünknek tekintettük ezt is, és teljesítők. Ön mint nagy törvényhozó fog fölteni; ön mint kocsifeltaláló leendő híres; ön mint ezer csatában nyertes hős lesz híres.“ (Decz. 29.) . . .

A Magyar Ujság is hála kötelezne bennünket, ha megnevezné azt a magyar grammatikát, a melynek utasítása szerint készítette a következő két mondatot: „Nem pótolhatná, ha minden rovatot betöltendette volna is. A dualismus a birodalom két felének közizgazgatását kellett hogy szétválasztandó legyen.“ — Különben a M. U. egyik közelebbi számában ezt is olvastuk: „Többen osztjuk azon fölfogást, melynek Csernátony e sorokban adott kifejezést; de nem oszthajuk azon ohaját is, hogy a ház maga elé idézze az ügyet.“ Már többször megfordult eszünkben, s hiszszük másoknak is, honnan van az, hogy a Magyar Ujság pártja a képviselőházi szavazások alkalmával rend szerint oly feltűnő kisebbségben marad. Most úgy hiszszük, rájöttünk a dolog nyitjára. A 48-as párt t. i. a hol sokszorozni kellene, ott a fentebbi idézetből ítélve, úgy látszik, hogy mindig *oszt*; osztja a pártjabelinek nézetét, véleményét, osztja következőleg a szavazatokat is; a mi pedig *osztva* van, az kisebb a nem osztottnál: ergo — a többire nézve l. Werner „Logica“-ját.

FELSZÓLÍTÁS.

Gyűjtsük a néphagyományokat!

Tudnivaló, hogy a nyelvszemlének hamisítatlan nyilatkozása leginkább a népnyelvben van megőrizve; a néphagyományok fontosságát bizonyítgatni tehát fölösleges fáradság volna. De a gyűjtésnek és pedig a sietve gyűjtésnek fontosságáról szólunk kell valamit.

A nyelv tiszta eredetiségét népünknek azon részénél tartotta s tartja meg leginkább, mely többé-kevésbé elszigetelve

magának élt s a más ajkúakkal s a magyar civilizált osztályokkal mennél ritkább érintkezésben állott. S ilyen magyar vidékek voltak s még most is vannak; de rövid idő múlva nem lesznek; mert a vasutak ennek a habár részleges elszigeteltségnek is bizonyára végét fogják vetni. Lássunk tehát hozzá a még hátravaló gyűjtéshez sietve, gyorsan, addig míg a sajtóságok forrása lassanként be nem kezd dugúlni.

Hogy mit gyűjtsünk? Arra röviden az a feleletünk, hogy mindent, minden apróságot; különösen mindent, a mi a közhasználattól, az irodalmi nyelvtől eltér, ha mindjárt hibának látszik is, vagy helyesebben szólva különösen azt, a mi hibának látszik; továbbá a népmeséket, azokat is melyek már nyomtatásban megjelentek; és pedig mindezt a lehető leghívebb alakban, azaz minden egyes észrevehető hangot legcsekélyebb árnyalataiban megjegyezve, nem többet, nem kevesebbet. Követendő mintául ajánljuk Kriza „Vad rózsáit“.

Kiktől gyűjtsünk? A hol választhatunk, inkább az olvasás s írásban járatlanoktól, mint a jártasoktól; inkább az asszony, mint a férfi nemtől; inkább a gyermekektől, mint a fölserdültektől; inkább akkor, midőn házi körükben maguk közt bizalmasan fecsegnek, mint bármi nyilvános, feszesféle alkalmakkor; inkább, midőn indulatosak, mint ha hidegen s talán számításból beszélnek.

Vizsgáljuk át a nép könyveit!

A mestergerenda-könyvtárakban gyakran igen értékes régi nyelvemlékek találhatók; s magunknak is volt alkalmunk több régi, s ezek közt néhány párfakereső nyomtatványnak birtokába jutni. Az ilyen kincseknek nem az emésztő penész s porréteg közt, hanem az Akadémia könyvtárában van a helyök.

A helységek hitoktatói tehát s a jegyzők, mesterek csak hazafiúi tartozásukat róják le ugyan, ha a mult századok nyelvemlékeit híveiknél, a nép gyermekeinél felkutatják s azokat a maguk helyére átszolgáltatják, s mind a mellett nagy köszönetre s hálaóra kötelezik maguk irányában a magyar Akademiát s nyelvtudományt.

K É R D É S E K.

1. *Gadaj*. Él-e valahol, valamely vidéken ez a szó *gadaj*? S ha él, mi a valódi jelentménye?

2. *Korha*. Eléfordúl-e „törékeny“ jelentéssel e szó népnyelven is, még pedig nem csak fáról, hanem kőről is: korha vén fa korha kő? Vagy csak ez: korhadt, és vajjon „kőről“ is

mondva? Általában hogy használják a *korhadni* igét? (A „Táj-szótár“ fölhozza a *korhad*-t-at mint székely szót, „megvényt“ értelemmel.)

3. *Konok*. Ismeri-e valahol a magyar népnyelv a *konok* szót („makacs, megátalkodott“)? Vagy csak ezt: megkonokolni magát?

4. *Létlen*. Kresznerics ezt írja e szóról: „Egy mese *létlen* lónak nevezi azt a lovat, ki a megdöglött anyjának hasából met-szetett ki mint eleven, és még élt“. Tudják-e még valahol e mesét és vajjon nem mondják-e másképen is a meg nem ellett csikót? A M. Nyelv Szótára mint „néprejtvényt“ hozza föl ezt: *létlen csikó alattam*.

5. Nem nevezik-e még valahol halászbemberek vagy mada-rászfűk a „*csal-étket*“ egyszerű magyar szóval, olyannal, a milyen a német „*köder*“? Mert a *csal-étke* nyilván csak a német „lock-speise“ kaptájára készült új szó.

6. Minden magyar tájékon kettős-e a hang a sziszegős tőjű módhatározókban? (Nem es-s-en viselte magát. Szá-ra-z-z-a-n jött meg.) A megfigyelők azonban ne téveszszék össze e módha-tározót az *on én*-féle helyhatározóval, pl. *Nemesén* (t. i. lovon) nyargalt. A szárazon jött haza.

7. Az *addig a míg* kezdetű mellék mondatokban általános-e a tagadó *nem* szócska, vagy van-e táj, a hol ez elmarad? Példa. „Egész éjjel ott álltam ágya fölött, mindaddig a *míg* ki *nem* adta lelkét — vagy: mindaddig a *míg* kiadta lelkét.“

SZARKALÁBOK A „MÜVELT“ MAGYAR NYELVBŐL.

„**Árverési hirdetmény.** Sz. kir. Zombor város polg. tszéke mint telekkönyvi hatóság részéről ezennel *tudatul adatik*, hogy Bacsovic Antal topolyai lakos mint felperesnek Jakob József és neje Jakob szül. Falcione Jozefa elleni o. é. 500 frtnyi s j. *megfizetése végetti végrehajtási* ügyében az e Zombor városi tjk. J illetőleg S betű 78. és 1097. lap és a szállók VII. táblában top. sz. a *elfekvő* 3 hold tk. földnek az elsőrendű végrehajtató fél nevéen bekebelezett, o. é. 338 frt 25 kr *rendesen felbecsült* és végrehajtás alá került egy negyed része az e városi házban 1872. évi jan. hó 26. mint első és 1872. évi febr. hó 23. mint második *mindenkor reggeli 9 órakor* megtartandó árverési határnapon végrehajtási közárverés alá fog bocsáttatni. Az árverezendő vagyon o. é. 338 frt 25 krral kikiáltatik és e kikiáltási áron alól *csak a második* árverési határnapon a legtöbbet ígérőnek *eladatni fog*. A vevő tartozik az árverési határnaptól számítandó 30 napok a. a vételárnak egyik felét a második felét pedig 60 napok alatt *birói kézbe* letenni. A lehetett bánat-pénz az utolsó részletfizetésbe *betudandó* A *vevő lép* az árverési naptól kezdve a megvett vagyonnak tetteleges birtokába és azon naptól kezdve

viseli minden közterheket. A nevére leendő telekkönyvi átírás pedig hivatalból *azonnal elrendeltetni fog,* ha az árverési feltételeknek clegett tett. Kelt Zomborban, 1871. évi dec. hó 13.⁴

Vieles muss das genie erst wirklich machen, wenn wir es für möglich erkennen wollen!

Szivszaggató beszéd. (Anna, hugának, Didonak haláláról értesülvén, ily siralmas hangokba tör ki.) *„Ez volt tehát¹⁾, nővérem? csellel²⁾ szedél rá! ezt szerzé³⁾ nekem a máglya, ezt a tűz és az oltár! Mit panaszoljak én elhagyott előbb? ⁴⁾ megvetetted, haldokló, társul nőnédet, hívtál volna ugyanazon sorsra.⁵⁾ Mindkettőnket vassal⁶⁾ azon fájdalom⁷⁾ és azon óra⁸⁾ vitt volna el. Ugyanezen kezimmal⁹⁾ állítottam is fel¹⁰⁾ a máglyát és hangos szóval hittam a honi isteneket, hogy tőled, a mint így feküdnél, kegyellen, távol lennék.¹¹⁾ Magadat és engemet, nővérem és a népet és Sidon atyáit és a várost elrontottad.¹²⁾ Adjátok,¹³⁾ hogy a sebeket vízzel¹⁴⁾ megmossam, s ha talán végső lihegés leng¹⁵⁾ fölötte, szájjal¹⁶⁾ fölszívjam.“* (Virgilius Aenesise. Fordította Vajdafi József).

Jegyzetek. ¹⁾ Figura aposiopesis: valami elhallgatottnak a figurája. ²⁾ Valódi római praccisio! Azért mondja „csellel“, hogy valaki ne gondoljon véletlenül az „igazságra“. Oly nagy költő, mint Virgil, igen jól tudta, hogy „igazsággal“ nem szednek rá senkit; s mert tudta, azért a „csel“ szóval figyelmeztetni is kellett ez igazságra. ³⁾ Igen találólag, mondhatni célzatosan választott szó; azt akarja mondani, hogy az „ez“ nem magától jött Annának, hanem más valaki adta, „szerzé“ neki. ⁴⁾ Hű képe az őrzöngésbe átsapni kezdő kétségbeesésnek. ⁵⁾ Figyelje meg csak jól az olvasó e mesterileg kiforgatott, összevissza hányt szórendet, e poetikus non senst; s ha jól megfigyelte, akaratlanul is föl kell kiáltania: Valóban, így csak az őrzöngő, eszeveszett fájdalom beszélhet. ⁶⁾ Czelzés a kénsavra (v a szgálicz), melylyel Dido magát kivégezte. ⁷⁾ Igen fáj neki. (A kénsav maró természetéről l. Say Móricz vegytanát). ⁸⁾ Körülbelül egy óráig tartott a fájdalom a. ⁹⁾ A kartágói nőknek több rendbeli kezök volt. Itt az ünnepnap i értendő. (V. ö. „máglya, oltár, tűz.“) ¹⁰⁾ Azaz: a fát előbb össze is hordta. ¹¹⁾ A roham újabban nyilatkozik. ¹²⁾ Az „elrontottad“ különösen „Sidon atyáira“ vonatkozik. ¹³⁾ Egyelőre csak sejtetni engedi, hogy mit; hogy azonban valakinek „eczet“ ne jusson eszébc, azért ¹⁴⁾ később hozzá teszi, hogy „vízzel“. ¹⁵⁾ Afrikának északi részeiben hajdanta a „lihegés“, s a lehellet, pára egyáltalában fölfelé szállt, azért mondja igen helyesen: fölötte leng. (Hogy Virg. természet tudós és chemikus is volt, kitetszik a „natura“ s „miscere“ szók sűrű alkalmazásából). ¹⁶⁾ A tunisi nők még manap is, ha valamit föl- vagy beszívna, azt a „szájukkal“ szívják.

Az idézett pár sornyi magyarítás tehát világosan beszélő tanúsága annak, mily ragyogó, mily szemvakító lehet az eredeti, ha már maga a fordítás is ennyire tündöklő; már ebből meggyőződhetik mindenki, hogy Virg. valóban nagy költő, a szó teljes értelmében klaszikus író, s hogy igaza van a fordítónak, ha mondja: „Virg. költői hírneve leginkább az Aeneisen alapszik.“ Molle atque facetum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camenae.